

Spiró György

MGP

(1936–2011)

Székrossy Zsuzsa felvétele

A színház volt az élete, az életét színpadiasan élte. Márkus László, Rátonyi Róbert, Feleki Kamill, Latabár Kálmán színpadi gesztusai-
ból épített fel magának személyes mozgásrendszert, és úgy hor-
dozta magát, mint egy kiöregedett balett-táncos. Magas volt, a fejét mégis
feltartotta, állát előremeresztve, hogy még magasabbról nézhessen
másokra vagy a színpadra, noha e kényszeres tartás valós oka az, hogy rö-
vidlátó lencséin át ferdén élesebben látott. Gunyoros hanghordozását és
nagyúri gesztusait a magyar filmvígjátékokban dolgozta ki a szakma a
harmincas években. A zsöllyében láncra vert vadként izgett-mozgott, elő-
adás közben a közönséget bámulta, a mellette ülőknek súgott oda szelle-
mességeket, nem figyelt, viselkedett, elsősorban az unalmát színészkedte
el, de az előadást az első nyikkanástól az utolsó gesztusig megjegyezte;
másnap kora reggel az írógépén főbb hívószavakban akkor is rögzítette,
ha nem írt róla kritikát, és évtizedekkel később, ha kellett, teljes frissessé-
gében idézte fel. Rendkívüli memóriáját a természettől kapta, a szelle-
mességét maga dolgozta ki; ahogy mondani szokták, az asztalnál sem halt
meg, ontotta a poénokat és történeteket, és csak két óra múltán kezdett
fárasztóvá válni.

Sok mindent olvasott, de az irodalomhoz – benne a drámával – alkati-
lag nem értett. Neki színpadra állítva kellett látnia az írást, hogy felfogja
és megítélje. Ami színpadra vagy filmre került, azt már remekül látta, a
dízlet, a jelmez, a mozgás szinkron észrevételezésében nem volt párja,
a színészi játékot mintha röntgenschemmel nézte volna, a színészek meg-
ítélésében szinte sohasem tévedett, noha elfogultságai – hiú ember volt –
néha befolyásolták.

Olykor rémes előadásokról hallgatott szemérmesen, és közepes műve-
ken püfölte el a port nagyobb ügyszó méltó buzgalommal; volt ebben poli-
tikai gyávaság is, a pártlap kritikusaé hatalmi helyzet, és felülről számon
is kéri, hogy vágjon oda; de inkább hatni és befolyásolni akart mind
a hallgatással, mind egy-egy odaszórt szellemességgel. Szellemességei
többnyire attól kínosak, hogy találnak. Az előadásról írt, nem a darabról;
néhány előzményeket nem tekintve ő teremtette meg nálunk a valódi szí-
nikritikát. Szerencséje volt, színvonalas színházi világba született, és még
színvonalasabbnak lett a krónikása. A nagy sztárok színpadi létezését
megzabolázó, magasabb egységbe foglaló rendezői színház éppen az ő

működése alatt fejlődött ki Ma-
gyarországon. Másfél-két évtize-
dig, a hetvenes–nyolcvanas évek-
ben a még éppen nagy színészek és
a már éppen jelentős rendezők
gyűlölködő-szerető huzakodása
dinamikus egyensúlyt hozott létre,
amely csak az ő kritikusi pályája vé-
gén, a kritika napilapokból való –
csaknem jogos – kitiltásával párhü-
zamosan zuhant alá a rendezői ön-
kény és a reménytelen sztárocskák
szó szerint ordító dilettantizmusá-
ba. Erőlködve még a hanyatlásban
is igyekezett pozitívumot találni –
ki volt szolgáltatva annak, amiről
írt, agyaglábú óriás volt ő is, mint
minden hivatásos néző.

Ha nagyobb igényű írásra készült,
nem volt nála alaposabb filológus.
Vagy az ifjú slapajokat szalasztotta
el könyvtárba és archívumba, s e
szolgálatokért barátságával vagy
kapcsolatainak mozgósításával fize-
tett, vagy maga fáradt el a levéltár-
ba, és úgy bűvárolt szenvedélyesen
és kitartóan, mintha jól fizetnék
érte. Azonnal akart hatni, megbot-
ránkoztatásra tört, plebejusként
szerette pukkasztani a polgárt, kri-
tikáit teleszórtá színi hatással.
Maga mondta: el volt rontva a nap-
ja, ha valaki nem zsenizte le. Ezért
volt neki való a napi kritika: este
megnézte az előadást, éjjel megírta
a kritikát, az reggel megjelent, és
már kora délelőtt, mielőtt a szer-
kesztőségbe indult volna, hívták te-
lefonon, gratuláltak vagy szidal-
mazták, vagy fenyegették. Ez az
archaikus, ideális állapot már a hat-
vanas évek vége felé fokozatosan
megszűnt, a kritikát másnap nem
hozták le, harmadnap se igen, csak
valamikor egy-két hét múlva; ez is
hozzájárulhatott, hogy napi kritiká-
it egyre kisebb lelkesedéssel írta.

A színpadon minden műfajban
dilettáns maradt: színészként, ren-

dezőként, dramaturgként, színpadra alkalmazóként, forgatókönyvíróként csődöt mondott. Sajogva irigyelte azokat, akiknek valamelyik színpadi műfajban a jelentős teljesítmény összejött, de irigykedve, gonoszkodva is nyugtázta, hogy ami tény, az tény. Ritkán mellőzött szándékosan nagy alakítást, fontos rendezést. Elfogultan utált és elfogultan dicsért, dicséretében időnként több volt a malícia, mint elmarasztalásában. Szeszéyesen változó érzelmein egyetlen szerelem fogott ki, a Nemzeti Színház. Édesanyja dolgozott a Nemzetiben, ő gyerekként egy életre megfertőződött, haláláig olthatatlanul és viszonzatlanul vonzódott hozzá. Hiába látta, hogy a Nemzeti Színház a története során gyakran és hosszú évekre sok más színház mögé szorult szellemileg és művészileg, és hiába ismerte a Nemzeti történetét olyan mélyen, mint kortársai közül csak Székely György és Kerényi Ferenc, nem látta be és nem fogadta el a szükségszerűt.

A hagyományt tisztelte, a klasszicizálást utálta. Inkább a gyermeteg gügyeség, mint a giccs. Inkább Nóti Károly, mint Herczeg Ferenc. Inkább a kabaré, mint a középfajú szépelgés. Kispolgár volt persze ő is, csak nem fért a bőrébe. Bálint Lajostól a cirkusz szeretetét örökölte, Bálint Györgytől a baloldali szellemiséget, Zsolt Bélától a léhaságot, Egyed Zoltántól a malíciát. Szocdem szellemiséget hozott magával otthonról, ezt próbálta megőrizni hatalmi és kiszorított helyzetben egyaránt.

Színházi büfébe előadás előtt és után nem járt, a művészekkel haverkodó kritikusokat megvetette. Éceszgéberként, színházi potentátok bizalmijaként, tehetségek kéréstlen menedzsereként, a visszás viszonyok kíméletlen bírálójaként, belső színházi kártyák külső keverőjeként és sárkavaró sűgőként szívesen működött szóban és ügynöki jelentésekben egyaránt. Ügynöki jelentéseinek, ő mondta, a tizede sem jelent meg a Luzsnyánszky-kötetben; érdemes lenne összegyűjteni és kiadni a többi is. Kínos dolog, de tanulságos lehet; a megjelent jelentésekben igaz képet festett a színházi helyzetről. Az már becstelenség, hogy személyek kapcsolatairól is jelentett. Valahányszor társulati tag lett valamelyik színházban, tanácsadóból hatalomra törő intrikussá vált, nem is melegegett meg sehol. A színház margója volt a terepe, bár sohasem békélt meg ezzel a szerepkörrel igazán.

A kritikusi, rendezői és színészi tehetséget azonnal észrevette. Jó néző volt, többnyire hagyta, hogy az haszon rá, ami a színpadon történik. Adott rá, hogy nagy felfedezőként tartsák számon. A hamisságot azonnal észlelte. A tehetség hanyatlását, az akár átmenet is, kajánul a nyilvánosság elé tárta. Gyors képzettársításai a felületesség felé űzték, poént soha nem hagyott ki, koherens nézetrendszer nem mozgatta, a filozófuskodást lelke minden ridegségével gyűlölte, az ideológusokat megvetette. Impresszionisztikus kritikát művelt volna, ha nem lett volna annyira alapos a tudása.

A hatvanas–hetvenes–nyolcvanas években ő közvetítette a magyarságnak a világ színházművészetének valamennyi progresszív áramlatát, az oroszokat, a franciákat, a németeket, az olaszokat. Világfi volt és európeér, úgy, hogy németül és franciául középfokon, oroszul pedig némán, lelkesen bólogatva és felsőfokon nem tudott. Saját magának, mint jó színész a közön-

ségnek, el tudta játszani, hogy sok nyelven ért, és nagy beleéléssel elérte, hogy ezt mások is elhiggyék. A színház nyelvét azonban valóban szinkrontolmács-fokon értette. Tudott Efroszul, Ljubimovul, Tabakovul, Brechtül, Weigelül, Bessonul, Strehlerül, Steinül, Pina Bauschul, Mnouchkine-ul, tudott Majorul, Várkonyiul, Gobbiul, Töröcsikül, tudott elholt és élő, magyar és külföldi rendezőkről és színészekről szinte mindent, ismert a némafilmektől a szagos filmig mindent, ami celluloid, és nem akadt egyetlen Lugosi Béla sem, aki ne kapott volna tőle méltatást. Utolsó általam ismert tanulmánya öt folytatásban szól Muráti Liliről és közegéről; a legutolsó bekezdést már elkapkodta. Emlékezett a mindenkor plakátok apróbetűs megjegyzéseire, a frontszínházak részletes műsorára; tudta, melyik nagy jellemszínész melyik táncoskomikus-szerepben bukott meg Negyed- vagy Nyolcadedegyházán, és fújta a pletykákat, amelyek a színháznak nevezett erotikus térbe kerülőket ráncigálják és taszigálják. Egyszerre volt jelen a fejében a teljes magyar színháztörténet, az iskolai csepűragóktól a mai vándorszínészekig. Egymásra vetítve látott sok-sok, azóta részben már lerombolt színházépületet. Régi előadásokat látott bele újakba, Gothárban meglátta Mejerholdot, Ácsban Marton Endrét, Marton Endrében Krejčát, Ascherben Gellért Endrét.

Ideálja az a fajta plasztikus realizmus volt, amely sztanyiszlavszkiji alapon épít az avantgárdra, és amit Kaposvárott váltottak valóra a hetvenes–nyolcvanas években, miközben a pártlap kritikusaként ezt a színházat aránylag ritkán méltatta írásában. De azért Pogány Juditot, Csákányi Esztert ő fedezte fel, Ács és Zsótér körül személyesen buzgott, Aschert már főiskolás korában zsenizte. Kis ország kritikusaként megalkudott a fennállóval, hogy hasznosnak tudhassa magát.

Péterfy Jenő, nagy elődje öngyilkos lett, MGP-t az évtizedek morzsolták fel. Az a fajta kritika, amit továbbra is művelni próbált, jó húsz évvel a halála előtt kiment a divatból. A Garibaldi utcai sötét lakásba mint ősemberi barlangba húzódott vissza, s bár megvolt még a szentgyörgypusztai faház a kisoroszi rév fölött, a Gobbi-villa alatt, Ronyecz halála után már a kilátás sem volt az igazi.

Az a fajta színház ment ki a divatból, amelyet szeretett, az az illékony baloldaliság is elpárolgott, amelyhez tartotta magát. Vergődött, nem mutatta, leértékelték, már nem figyeltek rá, megint kifúrta magát a laptól, és a színház is elveszítette a képzelte vagy valós transzcendenciáját. Vele, a szenvedélyes, szorgalmas, széles befogadóval a magyar színháztörténet első százötven éve száll sírba. A mai magyar nemzedék az előző magyar nemzedékek minden küzdelmét és áldozatát semmivé teszi, lerombolja, sőt hint a helyére, de a színházkritika egyszer majd úgyis azzal a szemlélettel fogja folytatni, amit MGP megeremtett.

Ritka, hogy valaki azonos legyen a műfajával. A színháznak mint külön műfajnak a felismerése és elismertetése az övé. Nincs valamirevaló színházi ember ma Magyarországon, aki ne tanult volna tőle. A könyvei, ha majd megint fognak könyveket olvasni magyarul, alapművekké válnak.

Kényszer szülte legnagyobb teljesítményeinek műfaját. '57-ben a vezetés a Jugoszlávia felé való nyitás mellett döntött, és '58 elején a szerb Bojan Stupica

Krleža *Glembay Ltd.* című darabját rendezhette meg a Nemzetiben. Politikai kommentárt a pártlapban még nem mertek közölni, rábízta hát a kultúrrovatra, ott pedig a legfiatalabbra, oldja meg. MGP kínjában azt találta ki, hogy megkerüli a feladatot, és csak azt írja le minuciózus pontossággal, amit a színészek a színpadon művelnek: Tőkés, Várkonyi, Major, Lukács Margit, Kálmán György, Apáthi, Básti... A színésziportré lett az a találmány, amelyben aztán a legnagyobb műveit megalkotta. Ez a műfaj csak Magyarországon él, és nyomokban az oroszoknál. Színészek játékát tudatosan figyelve, ahogyan MGP javallotta, számosan lettek kritikusok és szépírók e honban.

Speciális figyelem kell hozzá, hogy meglássuk és megértsük, mit művel a művész, milyen eszközökkel hogyan éri el a hatást. A leírással részben a reménybeli nézőt neveljük, mit vegyen észre, részben az utókort tájékoztatjuk, mert amit a színház alkot, ma is garantáltan elvész, pedig van már tévéfelvétel, de hiába, mert nem mindig rögzítik, vagy ha igen, akkor elhanyagolják, vagy ideológiai okból megsemmisítik, kidobják, és a technológia is elavul, hiába a digitalizálás, tízévente mindent újra kellene menteni, óriási a konverziós veszteség.

Az elmúlt néhány ezer évnek és az elmúlt másfél évtizednek ugyanaz a tanulsága: egyedül a könyvnek, ennek a vacak kis tárgynak van esélye a megmaradásra. Filmek, fotók elvesznek, márvány- és acélszobrok szétveretnek, a könyv azonban ilyen-olyan könyvtárak mélyén túlélheti a selejtezéseket és tűzvészeket.

Nemrég újraolvastam a századik születésnap miatt Major Tamásról szóló tanulmányát, nagyszerű, semmit sem avult. A színház és a környülállások együtt voltak meg a tudatában („Honthy Hanna és kora”) az összes mikrofilológiai adattal egyetemben. A könyveit minden nemzedék számára újra ki kellene adni. Évtizedeken át gyűjtögette a XX. századi magyar színház-történethez meg a Nemzeti Színház történetéhez az adatokat, nem írta meg végül. Ő már nem bízott az új nemzedékekben.

A tehetségtelen humortalannok gyűlölték, a tehetségesek becsülték. Színes volt és szórakoztató, szókincse hatalmas, képzettársításai hajmeresztőek. Hűtlen volt, csapongó, maga körül csapdosó, rengeteg baja volt magával, talán még annál is több, mint másoknak vele. Nagy művet hagyott hátra. Sokadmagammal egyik mesteremet és egykori barátomat veszítettem el.

A SZÍNIKRITIKUSOK DÍJA 2010/2011 JELÖLTJEI

(ÁBÉCSORRENDEN 3-3 JELÖLT, ILLETVE SZAVAZATEGYENLŐSÉG ESETÉN TÖBB JELÖLT)

A LEGJOBB ÚJ MAGYAR DRÁMA

- Háy János: *Nehéz*
- Kovács Márton - Mohácsi István - Mohácsi János: *Egyszer élünk avagy a tenger azontúl tűnik semmiségbe*
- Térey János: *Jeremiás, avagy Isten hidege*

A LEGJOBB ELŐADÁS

- *Egyszer élünk, avagy a tenger azontúl tűnik semmiségbe* (Nemzeti Színház)
r.: Mohácsi János
- *János király* (Örkény Színház),
r.: Bagossy László
- *A mizantróp* (Katona József Színház),
r.: Zsámbéki Gábor

A LEGJOBB RENDEZÉS

- Bagossy László, *János király* (Örkény Színház)
- Kovalik Balázs, *Mefistofele* (Magyar Állami Operaház)
- Zsámbéki Gábor, *A mizantróp* (Katona József Színház)

A LEGJOBB ZENÉS/SZÓRAKOZTATÓ ELŐADÁS

- *Cabaret* (Centrál Színház), r.: Bozsik Yvette
- *Egy olasz szalmakalap* (József Attila Színház), r.: Zsótér Sándor
- *A falu rossza* (Vajdasági Tanyaszínház),
r.: Táborosi Margaréta

A LEGJOBB FÜGGETLEN SZÍNHÁZI ELŐADÁS

- *Caligula helytartója* (FÜGE, Vádlí Alkalmi Színházi Társulás, Zsámbéki Színházi Bázis),
r.: Szikszai Rémusz
- *Figaro házassága* (Maladype Színház),
r.: Zsótér Sándor
- *Korijolánusz* (HOPPart Társulat),
r.: Polgár Csaba

- *Nehéz istennek lenni* (Trafó - NXTSTP),
r.: Mundruczó Kornél
- *Tündöklő középszer* (Pintér Béla és Társulata), r.: Pintér Béla

A LEGJOBB GYEREK- ÉS IFJÚSÁGI ELŐADÁS

- *Cyber Cyrano* (Kolibri Gyermekek- és Ifjúsági Színház), r.: Vidovszky György
- *A kis lord* (Weöres Sándor Színház, Szombathely), r.: Jeles András
- *A pecsenyehattyú és más mesék* (Vaskakas Bábszínház, Győr),
r.: Pelsőczy Réka

A LEGJOBB NŐI FŐSZEREPLŐ

- *Fullajtár Andrea*, *Nordost* (Katona József Színház)
- *Mészáros Sára*, *A selyempipó* (Gárdonyi Géza Színház, Eger)
- *Molnár Piroška*, *Én vagyok a Te* (Nemzeti Színház)

A LEGJOBB FÉRFI FŐSZEREPLŐ

- *Fekete Ernő*, *A mizantróp* (Katona József Színház)
- *Keresztes Tamás*, *Cabaret* (Centrál Színház)
- *Mucsi Zoltán*, *Nehéz* (Bárka Színház)

A LEGJOBB NŐI MELLÉKSZEREPLŐ

- *Lázár Kati*, *Nehéz* (Bárka Színház)
- *Szirtes Ági*, *Cigányok* (Katona József Színház)
- *Törőcsik Mari*, *Figaro házassága* (Maladype Színház)

A LEGJOBB FÉRFI MELLÉKSZEREPLŐ

- *Kaszás Gergő*, *Prolók* (Gárdonyi Géza Színház, Eger)
- *Kocsis Pál*, *Játék a kastélyban* (Csiky Gergely Színház, Kaposvár)

- *Kulka János*, *Egyszer élünk avagy a tenger azontúl tűnik semmiségbe* (Nemzeti Színház)

A LEGJOBB DÍSZLET

- *Bagossy Levente*, *János király* (Örkény Színház)
- *Antal Csaba*, *Mefistofele* (Magyar Állami Operaház)
- *Olekszandr Bilozub*, *Mesés férfiak szárnyakkal* (Csokonai Színház, Debrecen)

A LEGJOBB JELMEZ

- *Remete Kriszta*, *Egyszer élünk avagy a tenger azontúl tűnik semmiségbe* (Nemzeti Színház)
- *Ignjatovic Kristina*, *János király* (Örkény Színház)
- *Carmencita Brojboiu*, *Leonce és Léna* (Kolozsvári Állami Magyar Színház)

A LEGJOBB SZÍNHÁZI ZENE

- *Kovács Márton*, *Egyszer élünk avagy a tenger azontúl tűnik semmiségbe* (Nemzeti Színház)
- *Bella Máté*, *Magyar ünnep* (Nemzeti Színház)
- *Matkó Tamás*, *Troilus és Cressida* (Forte Társulat - Gyulai Várszínház)

A LEGIGÉRETESEBB PÁLYAKEZDŐ

- *Bercsényi Péter* (Budapest Bábszínház)
- *Mészáros Piroška* (Nemzeti Színház)
- *Orosz Ákos* (Maladype Színház)

KÜLÖNDIJ

- *Bíró Krisztnak a nőNYUGAT* című előadás létrehozásáért; *Csizmadia Tibornak* az egri Gárdonyi Géza Színház elmúlt tíz évéért; *Orlai Tibornak* a minőségi szórakoztató produkciókért